

Stanisław Achremczyk

Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego 1961-2005

Acta Cassubiana 9, 169-191

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stanisław Achremczyk

Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego 1961–2005

Przedwojenny Olsztyn, stolica rejencji, drugie co do wielkości miasto w Prusach Wschodnich nie posiadał placówki naukowej i nie zdołał zorganizować środowiska naukowego. Gdy też przyszło mu świętować jubileusz 550-lecia otrzymania praw miejskich, monografię historyczną napisał nie rodowity olsztynianin, lecz nauczyciel historii pracujący wówczas w Ostródzie Hugo Bonk. Zlecenie napisania historii Olsztyna, niezawodowemu historykowi stało się obrazą dla historycznego środowiska skupionego wokół braniewskiego Hosianum, które na Warmii posiadało monopol na pisanie historycznych rozpraw. Naukę uprawiano w ówczesnych Prusach Wschodnich w dwóch miastach i ośrodkach – uniwersyteckim Królewcu oraz w Braniewie. Po zakończeniu I wojny światowej podjęto próbę ulokowania placówki naukowej przede wszystkim poza Królewcem – w Olsztynie. W Olsztynie miał powstać Instytut Łąkarski i Akademia Pedagogiczna. Niestety, plany nie zostały zrealizowane. Zrealizowane zostały dopiero po II wojnie światowej i to nie przez Niemców, lecz przez przybyszów z Polski, którzy obejmowali Olsztyn i południowe Prusy Wschodnie w swe władanie.

Już w czasie okupacji o założeniu instytutu badawczego myśleli działacze przedwojennego Instytutu Mazurskiego istniejącego w Działdowie. Z ich inicjatywy w 1943 roku na terenie Generalnego Gubernatorstwa pod Warszawą w warunkach konspiracyjnych powołano instytut mający przygotować materiały o Prusach Wschodnich na użytek przyszłych władz polskich, które miały objąć w swe władanie całe Prusy Wschodnie. Założyciele konspiracyjnego Instytutu Mazurskiego w końcu 1944 roku wystąpili do Rządu Lubelskiego z memoriałem dotyczącym zagospodarowania ziem wschodniopruskich. Memoriał napisany przez Karola Małką, Hieronima Skurpskiego, Jerzego Burskiego był apelem o poszanowanie praw ludności polskiego pochodzenia zamieszkałej w Prusach Wschodnich. Na krótko przed zimową ofensywą wojsk radzieckich zwracał uwagę na

narodowe zróżnicowanie ziem pruskich w trosce o chronienie tych ziem przed zniszczeniami, grabieżą i gwałtami wojsk, które miały wkroczyć na ziemię niemiecką. W memoriale była też mowa o potrzebie zorganizowania wyższej uczelni kształcącej kadry na potrzeby administracji, gospodarki i kultury. Oczywiście uczelnia miała być zlokalizowana w Królewcu. Zastrzegano jednak, że gdyby Królewiec znalazł się poza granicami Polski, wówczas szkoła wyższa miała powstać w Olsztynie. O polskim uniwersytecie w Królewcu myślano w czasie okupacji, poczyniono nawet plany organizacyjne w Delegaturze Rządu na Kraj. Inspiracje szły także od rządu polskiego na wychodźstwie.

Polski uniwersytet nie powstał w Królewcu, a w Olsztynie powołano go dopiero w 1999 roku. Natomiast szybko zorganizowano placówkę naukowo-badawczą łączącą cele poznawcze, naukowe z popularyzatorskimi. Z inicjatywy społecznej powołano do życia w Olsztynie 9 lipca 1945 roku Instytut Mazurski. Statut Instytutu 10 lipca 1945 roku zatwierdził pełnomocnik rządu na Okręg Mazurski dr Jakub Prawin, a pierwsze posiedzenie zorganizowano na zamku w dniu 17 lipca. Wykład inauguracyjny wygłosił profesor Bogdan Suchodolski. Prezesem Instytutu Mazurskiego został Karol Mańtek, wiceprezesem dr Witold Witkowski, sekretarzem Stanisław Łopatowski, którego wnet zastąpiła Emilia Sukertowa-Biedrawina. Uzgodniono, że celem działania Instytutu będzie *„podejmowanie i popieranie prac badawczych w zakresie stosunków kulturalnych, społecznych, historyczno-politycznych, gospodarczych, przyrodniczych i geograficznych Pojezierza Mazurskiego... utrzymywanie biblioteki regionalnej i muzeum regionalnego... organizowanie i prowadzenie kursów, odczytów popularyzujących wiedzę o Pojezierzu Mazurskim”*. Dla Instytutu Mazurskiego wzorcem działalności były dwa przedwojenne, wielce zasłużone dla nauki i kultury instytuty – Bałtycki oraz Śląski. Wkrótce jednak okazało się, że stworzenie podobnego instytutu w Olsztynie wymaga znacznego potencjału kadrowego i środków finansowych, a tego w Olsztynie nie było. W samym Instytucie Mazurskim nie było jednomyślności, czy Instytut ma być placówką naukową, czy też ma w nim przeważać działalność popularyzatorska. Dzięki jednak Emilii Sukertowej-Biedrawinie, kobiecie o niezwyklej energii działania, Instytut nie zrażając się przejściowymi niepowodzeniami, rozwinął znaczącą działalność, w której przeważała popularyzacja, ale nie brakowało wątków naukowych. Wielką akcją popularyzatorską zapoczątkowała otwarta 2 grudnia 1945 roku wystawa pamiątek plebiscytowych, później wystawa druków mazurskich oraz wystawa poświęcona Mikołajowi Kopernikowi. W 1946 roku obok nurtu popularyzatorskiego, bo przecież organizowano także kursy historii regionalnej dla nauczycieli, a wykłady głosili m.in. profesorowie Józef Kostrzewski, Bogdan Suchodolski, dała się zauważyć działalność organizatorska, biblioteczna. Rolę nie do przecenienia odegrała na tym polu Emilia Sukertowa-Biedrawina. Dzięki jej uporowi i zaradności zgromadzono niezwykle cenne zbiory biblioteczne,

które w 1948 roku liczyły około 5 tysięcy woluminów. Niestety, Instytut nie zdołał zabezpieczyć i przejąć najcenniejszych zbiorów poniemieckich. Tworzący się uniwersytet w Toruniu i biblioteki warszawskie dysponujące odpowiednimi środkami, kadrami uzbrojoną w dokumenty zezwalające na wywóz książek z terenu Warmii i Mazur przejęły najcenniejsze księgozbiory, archiwalia, a także dzieła sztuki. Biedrawinie udało się jednak zabezpieczyć cenne archiwalia kościelne z Ostródy i Pasymia, recessy sejmikowe stanów Prus Książęcych i wiele innych dokumentów. W 1950 roku zostały one przekazane Wojewódzkiemu Archiwum Państwowemu w Olsztynie.

Pojawiły się także pierwsze publikacje naukowe i popularne. Instytut Mazurski w 1946 roku rozpoczął wydawanie własnego periodyku naukowego pod nazwą „Komunikaty Działu Informacji Naukowej”. Nieocenioną pomoc okazywał redakcji Jerzy Antoniewicz. W ciągu trzech lat wydano 18 zeszytów tegoż periodyku. W 1946 roku do czytelników trafił „Kalendarz dla Mazurów”, Karol Małłek wspólnie z Arno Kantem wydali *Mazurski śpiewnik regionalny*, Emilia Sukertowa-Biedrawina książkę *Polskość Mazurów i Warmiaków*, Stanisław Rospond *Druki mazurskie w XVI wieku*.

Instytut Mazurski przeobrażał się powoli we wzorzec placówki naukowo-badawczej nakreślony przez Instytuty Bałtycki i Śląski. Niestety, tendencje centralistyczne, które w nauce polskiej zaczęły dominować od 1948 roku, przekreśliły dalsze przeobrażania się Instytutu Mazurskiego. W połowie 1948 roku zapadła decyzja o upaństwowieniu Instytutu Mazurskiego. Podobny los miał spotkać także Instytut Zachodni w Poznaniu i Śląski w Opolu. Akcję popularyzacyjną miał przejąć Polski Związek Zachodni, zaś Instytut Mazurski miał prowadzić tylko działalność naukową. Taka decyzja była równoznaczna z likwidacją Instytutu, który przecież, nie licząc Emilii Sukertowej-Biedrawiny, nie posiadał kadry naukowej. Rozumiała to doskonale Sukertowa-Biedrawina i dlatego poczyniła starania połączenia Instytutu Mazurskiego z poznańskim Instytutem Zachodnim. Tak się stało 1 sierpnia 1948 roku. Instytut Mazurski stał się Stacją Naukową Instytutu Zachodniego. Olsztyńska placówka została włączona w struktury Instytutu Zachodniego, który miał już swoje oddziały w Warszawie, Krakowie, Toruniu, Szczecinie, Wrocławiu, Katowicach. Szanując jednak dorobek, w nazwie stacji olsztyńskiej pozostawiono nazwę Instytut Mazurski.

Należy nadmienić, że kontakty nielicznego olsztyńskiego środowiska humanistycznego z kierowanym przez Zygmunta Wojciechowskiego Instytutem Zachodnim zawiązały się już w 1945 roku. Na łamach poznańskiego „Przeglądu Zachodniego” ukazywały się artykuły autorów olsztyńskich: Kazimierza Pietrzak-Pawłowskiego, Ireny Pietrzak-Pawłowskiej, Cecylii Vetulani, Hieronima Skurpskiego czy Aleksandra Zubelewicza. Wydawało się, że teraz owe kontakty staną się żywsze. Likwidacja stowarzyszenia, jakim był Instytut Mazurski, przyniosła

niedogodności, spychała na margines dalekiej prowincji olsztyńskie środowisko humanistyczne. Stacja Naukowa Instytutu Zachodniego straciła wygodny lokal, gdyż dano jej ciasne pomieszczenia w Starym Ratuszu. Miejscowe władze nosiły się z zamiarem odebrania jej cennego księgozbioru, a książki wydane przed 1945 chciały przekazać Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych w Bytomiu. Tylko dzięki zdecydowanej i odważnej postawie Emilii Sukertowej-Biedrawiny, wspartej przez Instytut Zachodni, księgozbiór pozostał w Olsztynie. Czasy dla Stacji nie były łatwe, nie mogła ona w jednoosobowej obsadzie prowadzić badań naukowych ani też szerokich akcji popularyzacyjnych. Doszło nawet do konfiskaty *Kalendarza* na rok 1949, aresztowania Gustawa Leydinga. Nawet w tak trudnych czasach były osiągnięcia. Udało się bowiem wydać *Dominium warmińskie* Bogusława Leśnodorskiego, a w 1953 roku w serii *Ziemie Staropolskie* Instytut Zachodni wydał dwutomową monografię *Warmia i Mazury* pod redakcją Stanisławy Zajchowskiej i Marii Kiełczewskiej-Zalewskiej. Wśród autorów monografii znaleźli się olsztyniacy: Emilia Sukertowa-Biedrawina, Hieronim Skurpski, Irena Pietrzak-Pawłowska, Zbigniew Januszko, Bronisław Wiesiołowski. Ciągłe wzbogacał się księgozbiór stacji, który wzrósł do prawie 10 tysięcy woluminów w 1953 roku.

Gdy wydawało się, że pozycja Stacji umocniła się na tyle, że nie zagraża jej niebezpieczeństwo likwidacji, nastąpiła kolejna w Polsce reorganizacja instytutów naukowych. Instytut Zachodni miał być podporządkowany Polskiej Akademii Nauk. W tej sytuacji utrzymanie tak małej placówki, jaką była olsztyńska Stacja, jej biblioteki, stało pod znakiem zapytania. Tym razem Emilia Sukertowa-Biedrawina nie była osamotniona w działaniu, znalazła wsparcie w olsztyńskim oddziale Polskiego Towarzystwa Historycznego i Wojewódzkim Archiwum Państwowym. W Polskim Towarzystwie Historycznym aktywnie działali pracownicy archiwum: dr Władysław Adamczyk i dr Tadeusz Grygier. Dzięki ich m.in. staraniom stało się, że olsztyńską Stacją Naukową Instytutu Zachodniego zaopiekowało się Polskie Towarzystwo Historyczne. W lutym 1953 roku podczas spotkania w Instytucie Historii PAN z udziałem profesorów Gerarda Labudy, Bogusława Leśnodorskiego, Stanisława Hoszowskiego i dr. Tadeusza Grygiera podjęto decyzję o przekazaniu Stacji Naukowej Instytutu Zachodniego w Olsztynie Polskiemu Towarzystwu Historycznemu. Nazwa Stacji Naukowej uległa zmianie o tyle, że w miejsce Instytutu Zachodniego pojawiło się Polskie Towarzystwo Historyczne. Stacją Naukową PTH w dalszym ciągu miała kierować Emilia Sukertowa-Biedrawina.

Dzięki niezwyklej żywotności olsztyńskiego oddziału PTH Stacja Naukowa otrzymała możliwość rozwoju kadrowego i wzrosło w Polsce zainteresowanie regionem Warmii i Mazur. W 1954 roku Stacja otrzymała pierwszy od 1945 roku etat merytoryczny. Zatrudniony został absolwent historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego mgr Janusz Jasiński. Dwa lata później w Stacji podjął pracę mgr Władysław Ogrodziński, który na stałe opuścił Kraków na rzecz maleńkiego Olsztyna.

W innych placówkach pojawili się absolwenci uniwersytetów. W 1955 roku podjął pracę w Wojewódzkim Archiwum Państwowym mgr Wojciech Wrzesiński. Uznanie cieszyła się działalność dr. Władysława Gębika kierującego placówką Państwowego Instytutu Sztuki. W 1955 roku uaktywniło się środowisko farmaceutów, później historyków medycyny. Na polu naukowym zaznaczyło swą obecność Wyższe Seminarium Duchowne *Hosianum* z jego rektorem ks. dr. Janem Obląkiem. W 1954 roku zainaugurowało działalność Studium Nauczycielskie kierowane przez Bolesława Wytrążka, mające kształcić nauczycieli z zakresu polonistyki, historii i nauk ścisłych.

Jeszcze przed październikiem 1956 roku środowisko humanistyczne Olsztyna podjęło starania o poprawę warunków swej pracy, o możliwość publikacji jej wyników. Dyskutowało nad wypracowaniem koncepcji o roli, organizacji, nieuniwersyteckich ośrodków regionalnych. Młodzi ludzie po studiach uniwersyteckich, znajdując zatrudnienie w Olsztynie, podjęli badania naukowe nad dziejami ludności rodzimej Prus Wschodnich. Oni dążyli nie tylko do utrzymywania i odbudowania kontaktów z ośrodkami uniwersyteckimi, ale do otwarcia możliwości publikowania wyników swych studiów w Olsztynie. Olsztyn poza garstką entuzjastów nie posiadał, tak jak Poznań, Opole, Szczecin, Gdańsk, społecznych placówek naukowych prowadzących badania nad przeszłością ziem zachodnich i północnych oraz ich współczesnością. Nic dziwnego, że młodzi historycy wyszli z postulatem, by także w Olsztynie na wzór Poznania, Opola czy Gdańska zorganizować humanistyczną placówkę naukową. Istnienie Stacji Naukowej PTH powodowało, że szukano rozwiązań instytucjonalnych nienaruszających działającego układu. Nawiązywano więc do wzoru istniejących w Polsce ośrodków życia naukowego. Pojawiła się w połowie 1956 roku koncepcja utworzenia Towarzystwa Miłośników Mazur i Warmii. Wypracowali ją Władysław Ogrodziński, Bohdan Wilamowski, Jan Boenigk, Andrzej Wakar, Tadeusz Grygier, Hieronim Skurpski i Józef Borowik. Ten ostatni był nauczycielem akademickim Wyższej Szkoły Rolniczej, mającym za sobą pełnienie funkcji dyrektora Instytutu Bałtyckiego. Równocześnie olsztyńscy historycy podjęli starania o wznowienie „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”. Na walnym zjeździe PTH obradującym w Warszawie w październiku 1956 roku odnieśli powodzenie. Zjazd opowiedział się za wsparciem ośrodków nieuniwersyteckich, otwierając możliwość wydawania czasopisma historycznego w Olsztynie. W 1957 roku rzeczywiście ukazały się pierwsze numery „Komunikatów”. Wydawcą ich była Stacja Naukowa PTH, zaś pierwszym redaktorem profesor Tadeusz Cieślak, a po jego ustąpieniu redakcją kierowała Emilia Sukertowa-Biedrawina. W 1958 roku ukazało się w Olsztynie drugie czasopismo naukowe – „Rocznik Olsztyński”. W międzyczasie, jesienią 1956 roku, powstało Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Pojezierze.

Na fali zachodzących przemian powrócono do myśli sformułowanych w 1956 roku w memoriale do władz, w sprawie utworzenia Towarzystwa Miłośników Mazur i Warmii, by powołać w Olsztynie placówkę naukowo-badawczą. Przeciagając się dyskusję ożywił, ukonkretnił, a co ważne nadał jej bieg realności artykuł Wojciecha Wrzesińskiego *O niektórych problemach środowiska olsztyńskich historyków*, opublikowany 26 listopada 1960 roku w „Głosie Olsztyńskim”. Wrzesiński pisał w nim: „*Wcześniej lub później musi chyba w Olsztynie dojść do reaktywowania, a właściwie stworzenia na zupełnie nowych podstawach Instytutu Warmińsko-Mazurskiego i to, powiedzmy sobie od razu, żeby uniknąć pewnych nieporozumień o profilu nie tylko historycznym*”. Problem podjął ówczesny dyrektor programowy SSK Pojezierze Władysław Ogrodziński. Na łamach „Głosu Olsztyńskiego” w artykule *Problemy wzrostu i perspektywy* z 17 grudnia 1960 roku opowiedział się on za utworzeniem placówki naukowej Zakładu Historii Pomorza Polskiej Akademii Nauk. Olsztynowi potrzebne jest powiązanie z akademickimi ośrodkami naukowymi dla rozwoju kadry miejscowej i ożywienia badań naukowych. Te dwa artykuły nasiliły dyskusję. Publicznie wypowiedzieli się w niej na łamach prasy m.in. Jerzy Szymański i Edward Martuszewski. W środowisku humanistycznym krystalizowała się myśl powołania w Olsztynie placówki naukowo-badawczej związanej ze SSK Pojezierze. Powodzenie inicjatywy upatrywano w zmianach programowych zarysowujących się w Pojezierzu. Walne zebranie tego stowarzyszenia odbyte w październiku 1960 roku zalecało utworzenie ośrodka informacyjnego, podjęcie badań naukowych i „*poszukiwanie oryginalnych rozwiązań dla podnoszenia kultury regionu*”. W tej sytuacji do Zarządu Głównego SSK Pojezierze skierowano *Memoriał o stanie i potrzebach humanistyki olsztyńskiej* datowany na 10 marca 1961 roku. Memoriał, ułożony i przedyskutowany w mieszkaniu Wojciecha Wrzesińskiego, miał być skierowany wpierw do władz wojewódzkich, trafił jednak do Pojezierza. Memoriał podpisali: dr Wojciech Wrzesiński i mgr Antoni Łukaszewski, pracownicy Wojewódzkiego Archiwum Państwowego, Hieronim Skurpski dyrektor Muzeum Mazurskiego i prezes SSK Pojezierze, mgr Zygmunt Lietz i mgr Romuald Odoj – pracownicy muzeum, mgr Władysław Ogrodziński – dyrektor programowy Pojezierza oraz mgr Jerzy Szymański, naczelny redaktor „Głosu Olsztyńskiego” dziennika KW PZPR. Walne zebranie członków SSK Pojezierze, obradujące w dniu 26 marca 1961 roku, memoriał przyjęło i stosowną uchwałą otworzyło możliwości do organizowania instytutu naukowego. Dwa dni później, realizując uchwałę, powołano komisję do spraw powołania Olsztyńskiego Instytutu Naukowego. W skład komisji weszli: Władysław Ogrodziński jako jej przewodniczący, Henryk Panas, Hieronim Skurpski, Jerzy Szymański, Andrzej Wakar, Wojciech Wrzesiński, a miesiąc później także Bohdan Wilamowski. Komisja na pierwszym swym posiedzeniu zdecydowała „*nie tworzyć Instytutu, lecz Ośrodek Badań Naukowych w Olsztynie*”. Uznała bowiem, że powołanie

w Olsztynie instytutu nie będzie sprostało wymaganiom, jakie instytutom postawiono w ustawie z lutego 1961 roku. W toku dalszych spotkań komisji w miejsce nazwy „ośrodek” pojawiła się nazwa Fundacja Naukowa. Celem fundacji miało być gromadzenie zbiorów bibliotecznych, prowadzenie placówek i pracowni naukowych, zatrudnianie kadry, skupianie pracowników naukowych oraz przyjaciół nauk z całego kraju. Tworzyła się nowa forma organizacyjna skupiająca w sobie instytut naukowy oraz ogólne towarzystwo naukowe. Taki projekt wysłano do władz partyjnych. Koncepcja uzyskała poparcie tych władz, a także poparcie władz administracyjnych oraz środowisk naukowych. Dyskutowano o niej z wicedyrektorem Instytutu Historii PAN prof.dr. Bogusławem Leśnodorskim, prezesem Zarządu Głównego PTH prof.dr. Stanisławem Herbstem, prof.dr. Tadeuszem Cieślakiem. Wszyscy byli zgodni poprzeć pomysł utworzenia fundacji, która miała prowadzić placówkę naukową, wydawać serie wydawnicze, zatrudniać ludzi oraz powoływać radę naukową. W tej sytuacji Zarząd Główny SSK Pojezierze podjął na posiedzeniu w dniu 28 grudnia 1961 roku uchwałę o powołaniu Fundacji Naukowej Stowarzyszenia Społeczno-Kulturalnego Pojezierze im. Wojciecha Kętrzyńskiego. W regulaminie Fundacji przewidziano możliwość jej usamodzielnienia się „z chwilą utworzenia wyżej rozwiniętych form organizacyjnych życia naukowego i kulturalnego w województwie olsztyńskim”. Jednocześnie powierzył z dniem 1 stycznia 1962 roku funkcję dyrektora Fundacji dyrektorowi programowemu Stowarzyszenia, którym był Władysław Ogrodziński. Wcześniej, gdyż od 1 września 1961 roku, Zarząd Główny SSK Pojezierze zatrudnił na stanowisku sekretarza organizacyjnego placówki naukowej Wojciecha Wrzesińskiego. Także w roku 1961 Zarząd Główny PTH wyraził zgodę na przejście dwóch pracowników naukowych Stacji Naukowej PTH do organizującej się placówki naukowej. Zgodził się także na przekazanie w depozyt księgozbioru tejże Stacji.

Utworzona Fundacja Naukowa uzyskała dotację finansową w wysokości 200 tysięcy złotych na rok 1962 oraz deklarację Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej o wspieraniu badań naukowych także w roku 1963. Fundacja istniała wprawdzie, ale nie posiadała własnego lokalu. Podjęła więc starania wsparte przez Prezydium WRN uzyskania siedziby w budynku organizacji młodzieżowych przy ówczesnej ulicy Zwycięstwa 32 (dziś Aleja Józefa Piłsudskiego). W listopadzie 1962 roku, gdy zakończyły się prace nad zabudową prześwitu w budynku ZMS, Fundacja otrzymała przyzwoity lokal składający się z czytelni, magazynu bibliotecznego i czterech pokoiów przeznaczonych na pracownie naukowe. Prace budowlane prowadziło Olsztyńskie Przedsiębiorstwo Budownictwa Miejskiego, a finansowało je Pojezierze, przeznaczając 400 tysięcy złotych. Z kolei Prezydium WRN dawało 200 tysięcy na wyposażenie lokalu. Można więc było przenieść księgozbiór Stacji Naukowej i zatrudnić dwóch pracowników naukowych. Od 1 kwietnia 1962 roku kierownikiem pracowni naukowej był już Wojciech Wrzesiński. Kuratorem

Fundacji został profesor Tadeusz Cieślak. W listopadzie 1962 roku Zarząd Główny Pojezierze wprowadził zmiany w statucie Fundacji, dołączając zapis, że pracami Fundacji kieruje kurator, ale bezpośredni zarząd sprawuje sekretarz będący zastępcą kuratora do spraw naukowo-organizacyjnych. Sekretarzem został z dniem 1 stycznia 1963 roku dotychczasowy dyrektor programowy Stowarzyszenia Władysław Ogrodziński. Jednocześnie Zarząd Główny SSK Pojezierze zniósł stanowisko dyrektora programowego, powołując w jego miejsce Społeczną Radę Programową.

Wprawdzie pod koniec 1962 roku Fundacja otrzymała siedzibę, nakłady finansowe Pojezierza na jej utrzymanie sięgnęły kwoty 581 401 złotych, funkcjonowały zespoły naukowe, ale wciąż sprawy finansowe nie były ustabilizowane. Gdy przygotowywano się do uroczystej inauguracji działalności Fundacji, gdy ustalono już 39-osobową radę naukową Urząd Spraw Wewnętrznych Prezydium WRN w Olsztynie zakwestionował nazwę placówki. Powołując się na dekret z 1952 roku, nie zgadzał się na formę fundacji. Gdy Prezydium WRN odmówiło dotacji dla Fundacji, Zarząd Główny Pojezierza podjął uchwałę w sprawie zmiany nazwy Fundacji. W uchwale uznano „*rolę Fundacji Naukowej jako organizatora podstaw formalnych i rzeczowych humanistycznej placówki naukowo-badawczej, zajmującej się badaniami naukowymi na Warmii i Mazurach za spełnioną*”. Placówka otrzymała nazwę Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego. Nic zatem nie stało już na przeszkodzie, by uroczyście zainaugurować działalność Ośrodka.

W dniu 26 marca 1963 roku Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego oficjalnie rozpoczął działalność. W uroczystym zebraniu uczestniczyli m.in.: prof. dr Stefan Żółkiewski, sekretarz Wydziału I Nauk Społecznych PAN; prof. dr Bolesław Kasprowicz, rektor Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Sopocie; prof. dr Mieczysław Koter, rektor Wyższej Szkoły Rolniczej w Olsztynie; prof. dr Karol Górski, dyrektor Instytutu Historii UMK; prof. dr Bogusław Leśnodorski. Wykład inauguracyjny – *Wojciech Kętrzyński i jego działalność naukowa* – wygłosił prof. dr Stanisław Arnold. Rada Naukowa złożona z 37 osób, wybitnych uczonych polskich, działaczy społeczno-politycznych wybrała Prezydium, w skład którego weszli profesorowie: Stanisław Arnold jako przewodniczący, Bolesław Kasprowicz i Bogusław Leśnodorski jako zastępcy. Sekretarzem generalnym, do którego należał bezpośredni zarząd Ośrodkiem, został Władysław Ogrodziński, prof. Tadeusz Cieślak pozostał kuratorem placówki naukowej. Statutowym zadaniem Ośrodka było popieranie i organizowanie działalności naukowej w zakresie nauk humanistycznych i ekonomiczno-społecznych na obszarze Polski północno-wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem Warmii i Mazur. W wystąpieniach członkowie rady naukowej poruszali problemy współpracy „Rocznika Olsztyńskiego” i „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”, współ-

pracy wyższych szkół pedagogicznych z Ośrodkiem, uściślenia koncepcji monografii powiatów, słownika encyklopedycznego o regionie.

Program i działalność OBN spotkały się ze wsparciem nie tylko miejscowego ciągle skromnego środowiska humanistycznego, ale i polskich ośrodków akademickich. Wokół OBN organizował się społeczny ruch naukowy i to niezwykle dynamicznie. Powstawały zespoły i komisje: Zespół do Spraw Dokumentacji Historii i Współczesnej Warmii i Mazur, Zespół Historii Sztuki, Zespół Historyczny, Zespół do Badań nad Współczesnością Warmii i Mazur, Zespół do Badań nad Piśmiennictwem Warmii i Mazur, Zespół do Badań nad Kulturą Warmii i Mazur. Były to ciała kolegialne skupiające około sto osób. Społeczne oddziaływanie Ośrodka należało już u progu jego działalności uznać za ważne osiągnięcie. Niestety, za rozwojem społecznych form oddziaływania nie szedł rozwój instytucjonalnej części OBN. Kluczową sprawą dla jej rozwoju było zatrudnianie nowych pracowników naukowych, bibliotekarzy. Odejście dr. Wojciecha Wrzesińskiego do Wrocławia osłabiło zespół badawczy. Nielatwo było pozyskać do pracy w Olsztynie osobę z doktoratem, zaś na doktoraty miejscowych należało jeszcze poczekać. Ciągłe borykał się Ośrodek z kłopotami finansowymi, nierytmicznej dotacji Prezydium WRN i SSK Pojezierze. Mimo tego Ośrodek odnotowywał sukcesy wydawnicze, organizował sesje naukowe. W latach 1961–1968 wydano 48 publikacji, w tym 24 w ramach serii *Rozprawy i Materiały* i dwie w ramach serii *Biblioteka Olsztyńska*. Z rozmachem gromadzono własny księgozbiór. Zakupiono zbiory rodziny Estreicherów z Krakowa, pozyskiwano dublety z Biblioteki Narodowej, Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, bibliotek Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Gdańsku, Wrocławiu, nadchodziły też dary od osób prywatnych. W 1968 roku księgozbiór biblioteki OBN liczył około 20 000 tomów.

W Ośrodku zaczęła dojrzewać koncepcja wyodrębnienia się ze struktur *Pojezierza* i przekształcenia go w samodzielne towarzystwo naukowe. W miarę jak Ośrodek stawał się najsilniejszą agendą *Pojezierza* dochodziło do sprzeczności interesów między Stowarzyszeniem a Ośrodkiem aspirującym do rangi instytutu naukowego. Już w 1962 roku ze środowiska Wyższej Szkoły Rolniczej wyszła inicjatywa wsparta uchwałą senatu tej uczelni zorganizowania towarzystwa naukowego. Inicjatywa ta nie budziła w środowisku humanistycznym aplauzu. Obawiało się ono, zapewne słusznie, zdominowania towarzystwa przez nauki przyrodnicze, a tym samym zepchnięcie humanistów na margines działań takowego towarzystwa. Inicjatywa środowiska kortowskiego nie doczekała się realizacji. W jakiejś mierze założenie w 1990 roku Olsztyńskiego Forum Naukowego było jej w pewnym stopniu spełnieniem. Jednak inicjatywa WSR wskazywała na konieczność uzyskania przez Ośrodek samodzielności. Zresztą Ośrodek zapowiadał, że jego związek z Pojezierzem będzie słabł w miarę, jak OBN będzie zyskiwał na znaczeniu, rosła liczba zatrudnionych pracowników naukowych i jak placówka będzie

nabierać znaczenia w Polsce. Rzeczywiście Ośrodek nadspodziewanie szybko zyskiwał na znaczeniu wśród tego typu placówek naukowych w Polsce. Już w 1963 roku stał się pod względem kadrowym najsilniejszą agendą Pojezierza, co ważne, agendą potrafiącą samodzielnie pozyskiwać fundusze na własną działalność. Rozwój kadrowy, szybki rozrost księgozbioru, konieczność zwiększenia liczby wydawnictw stawiła potrzebę pozyskania większego lokalu, lepszej obsługi finansowej. Wnet okazało się, że między Działem Wydawniczym Pojezierza, który miał obsługiwać pod względem wydawniczym Ośrodek a Ośrodkiem narosła rywalizacja. W samym zaś Stowarzyszeniu pojawiła się koncepcja przekształcenia *Pojezierza* w towarzystwo przyjaciół nauki i sztuki. Pojawiła się także koncepcja przekształcenia Działu Wydawniczego w samodzielną jednostkę Pojezierza. Ośrodek również dążył do rozwoju własnej komórki wydawniczej wobec niesprawności Działu Wydawniczego Pojezierza. Rysował się konflikt, bowiem Ośrodek odrzucał pomysły, by stać się zapleczem dla samodzielnego wydawnictwa Pojezierza. Stowarzyszenie przestało być już właścicielem „Panoramy Północy”, w 1966 roku przekazało Olsztyńskiemu Wydawnictwu Prasowemu miesięcznik „Warmia i Mazury”. Zatem jedynym działem prowadzącym działalność gospodarczą miało pozostać wydawnictwo. Narastający konflikt między Pojezierzem a jego agendą OBN, który doprowadził do rezygnacji z funkcji kuratora Ośrodka prof. T. Cieślaka, odejście z władz stowarzyszenia ludzi związanych z Ośrodkiem, podpowiadał, że rozwiązaniem sprzeczności może być usamodzielnienie się OBN. Wprawdzie walny zjazd Pojezierza w marcu 1967 roku stwierdzał, że „*Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego stanowi najcenniejszy dorobek Pojezierza i w związku z tym należy otoczyć go staranną opieką i stworzyć mu warunki rozwoju szczególnie w zakresie badań nad współczesnością*”, to jednak dotacja Prezydium WRN została rozdzielona osobno na działalność *Pojezierza* i osobno dla OBN. Również w radzie naukowej Ośrodka uznawano za celowe „*wyjście spod kurateli Pojezierza*”. Tendencje nasiliły się do tego stopnia, że do KW PZPR trafiło pismo przewodniczącego Kuratorium OBN Waltera Późnego w sprawie usamodzielnienia się Ośrodka. Oddźwięk był szybki, sprawą zajęło się Prezydium WRN, opowiadając się za usamodzielnieniem się Ośrodka. Powołano komisję do opracowania statutu, regulaminu i planu działania na lata 1968–1972. Walter Późny opowiadał się, aby usamodzielnianie się Ośrodka nastąpiło w roku 1968, tak by od 1 stycznia 1969 roku Ośrodek został objęty odrębną dotacją Prezydium WRN. Takiemu rozwiązaniu sprzyjało ogłoszenie w styczniu 1968 roku przez Wojewódzki Komitet Frontu Jedności Narodu Roku Wojciecha Kętrzyńskiego. Patronat nad Rokiem Kętrzyńskiego objął Minister Kultury i Sztuki. Była to okoliczność sprzyjająca usamodzielnieniu się Ośrodka. Dodatkowo Wydział I PAN także opowiedział się za przekształceniem OBN w samodzielne towarzystwo naukowe. Nic więc nie stało na przeszkodzie zwołania zebrania założycielskiego Ośrodka.

W dniu 15 czerwca 1968 roku miało miejsce zebranie założycielskie z udziałem 41 osób, w tym 39 członków założycieli. Powołano radę naukową, której prezesem został prof. dr Józef Burszta, prof. dr. Tadeuszowi Cieślakowi przyznano tytuł honorowego kuratora. Zebrani wybrali także komisję rewizyjną i sąd koleżeńcki. Ośrodek stał się towarzystwem, zarejestrowanym dnia 1 lipca 1968 roku. Usamodzielnienie się Ośrodka stworzyło korzystne perspektywy jego rozwoju, w tym także perspektywy pozyskania Domu Polskiego na nową siedzibę OBN. Dalszym przejawem umacniania się Ośrodka było zarządzenie przewodniczącego Komitetu Nauki i Techniki w 1969 roku o prawie do zatrudniania pracowników naukowo-badawczych, zaś organem nadzorującym działalność Ośrodka został sekretarz naukowy PAN. Ośrodek Badań Naukowych był stowarzyszeniem prowadzącym placówkę naukową pod taką samą nazwą. Jak w każdym stowarzyszeniu działały na zasadzie społecznej komisje problemowe. Taki dualizm organizacyjny – podział na część instytucjonalną i – społeczną utrzymał się do końca istnienia stowarzyszenia pod nazwą Ośrodek Badań Naukowych, do 1990 roku.

Usamodzielnienie się Ośrodka nie oznaczało końca jego kłopotów lokalowych, organizacyjnych i finansowych. Do 1974 roku działalność Ośrodka finansował Wydział Kultury i Sztuki Prezydium WRN w Olsztynie. Od 1975 roku budżet Ośrodka ustalało Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki w uzgodnieniu z Ministerstwem Finansów. Środki finansowe z warszawskiej centrali trafiały do OBN przez Urząd Wojewódzki. Było tak do końca 1989 roku. Można w zasadzie mówić o kilkunastoletniej stabilizacji finansowej, co wpływało na realizację tematów badawczych oraz rozwój kadrowy. Ten w miarę spokojny czas skończył się z chwilą, gdy w połowie października 1989 roku minister finansów, a był nim Leszek Balcerowicz, specjalnym zarządzeniem zniósł możliwość finansowania z budżetu państwa stowarzyszeń. Przed Ośrodkiem, który był stowarzyszeniem, pojawiło się poważne zagrożenie dalszego bytu. Dyrektor Ośrodka, a był nim wówczas doc. dr Edmund Wojnowski, wraz z radą naukową podjął starania, by przekształcić Ośrodek w jednostkę badawczo-rozwojową, finansowaną przez Wojewódzką Radę Narodową. Walne zebranie stowarzyszenia przyjęło takie rozwiązanie jako niezbędną konieczność. Nastąpiło więc wyjście części instytucyjnej ze struktur stowarzyszenia i całkowite jej usamodzielnienie się. Nastąpiło to jednak z chwilą, gdy WRN w Olsztynie 28 lutego 1990 roku podjęła uchwałę o utworzeniu jednostki badawczo-rozwojowej o nazwie Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego. Organem założycielskim został wojewoda olsztyński. Nie było to jednak rozwiązanie zgodne ze stanem prawnym. Wprawdzie urząd wojewódzki, realizując uchwałę WRN, finansował działalność Ośrodka, ale Sąd Wojewódzki odmówił rejestracji Ośrodka jako państwowej jednostki badawczo-rozwojowej. Powód: brak majątku własnego, zgody powstałego w 1990 roku Komitetu Badań Naukowych oraz Ministerstwa Finansów na finansowanie

statutowej działalności OBN. Był to czas, gdy zmieniały się zasady finansowania nauki, gdy wprowadzono kategoryzację i granty na badania naukowe. W końcu grudnia 1990 roku Wydział Kultury Urzędu Wojewódzkiego poinformował dyrektora Ośrodka, dr. Stanisława Achremczyka, że OBN nie będzie finansowany z budżetu wojewódzkiego. W tej sytuacji dyrektor podjął działania, by przywrócić centralne finansowanie placówki naukowej. Odbył szereg spotkań i rozmów w Komitecie Badań Naukowych, korzystając ze wsparcia senatorów Erwina Kruka i Antoniego Jutrzenki-Trzebiatowskiego. Wspólne interwencje przyniosły tymczasowy sukces – Ośrodek uzyskał środki na działalność statutową. W czasie gdy podjęto starania nad przekształceniem Ośrodka w jednostkę państwową, gdyż w świetle prawa ciągle pozostawał on stowarzyszeniem, zaistniała groźba utraty lokalu. Dom Polski stał się łakomym obiektem dla powstających szkół publicznych i stowarzyszeń. Jednak i te zakusy zostały odparte. W październiku 1991 roku utworzone z części społecznej OBN Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego w formie darowizny przekazało część majątku na wyposażenie Ośrodka. Przekazało też w depozyt księgozbiór. Zatem OBN miał podstawy do przekształcenia się w jednostkę badawczo-rozwojową. Ważna w tym zasługa pierwszego dyrektora Ośrodka Władysława Ogrodzińskiego, który pełnił funkcję wiceprezesa Towarzystwa Naukowego. Uchwała Towarzystwa otwierała drogę do sądowej rejestracji placówki naukowej. Dyrektor Stanisław Achremczyk znów przeprowadził szereg rozmów w Komitecie Badań Naukowych, Ministerstwie Finansów, by placówkę upaństwowić. W Komitecie Badań Naukowych spotkał się z życzliwością i zrozumieniem ówczesnego dyrektora Departamentu Badań prof. Piotra Hubnera. Gdy udało się uzyskać zgodę Ministerstwa Finansów na finansowanie Ośrodka, wówczas Komitet Badań Naukowych także wyraził zgodę na ustanowienie jednostki badawczo-rozwojowej o nazwie Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego. Organem założycielskim i nadzorującym działalność Ośrodka był wojewoda olsztyński. Należy dodać, iż ówczesny wojewoda, dr Roman Przedwojski nie stawiał przeszkód w zarejestrowaniu placówki. Po licznych spotkaniach z dyrektorem dr. Stanisławem Achremczykiem wspierał upaństwowienie placówki. Sąd Wojewódzki 3 grudnia 1991 roku zarejestrował Ośrodek jako jednostkę badawczo-rozwojową. Ośrodek wszedł w struktury nauki polskiej, uzyskał centralne finansowanie, a organ założycielski i nadzorczy nie ingerował w jego działalność. Kolejna zmiana zaszła w roku 2001. Ośrodek w tymże roku został podporządkowany Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego, zaś środki na działalność miał otrzymywać z Komitetu Badań Naukowych. Obecnie finansuje go Ministerstwo Edukacji Narodowej, gdyż KBN znalazł się w strukturze tegoż Ministerstwa.

Dziś Ośrodek Badań Naukowych ma siedzibę w odbudowanym Domu Polskim, budynku wykupionym w 1919 roku dla polskich organizacji najpierw na

czas plebiscytu, a po plebiscycie na siedzibę banku ludowego, szkoły polskiej, biblioteki; był tam też hotel i restauracja. Nim Ośrodek znalazł się w Domu Polskim, zajmował skromne pomieszczenia przy ulicy Zwycięstwa 32, dziś ul. Józefa Piłsudskiego. W budynku tym oprócz Ośrodka mieściło się Wydawnictwo „Pojezierze”, przez jakiś czas redakcja miesięcznika „Warmia i Mazury”, pokoiok zajmowała Polska Agencja Prasowa, a wiele pokoi młodzieżowe organizacje. Szybko okazało się, że dla rozwijającego się kadrowo Ośrodka i biblioteki pomieszczenia w budynku stały się za ciasne, a przede wszystkim było ich za mało. W tej sytuacji ówczesny dyrektor Władysław Ogrodziński podjął starania pozyskania na siedzibę OBN Domu Polskiego. Doprowadziły one jesienią 1968 roku do przekazania przez władze miejskie Domu Polskiego Ośrodkowi. Ośrodek stopniowo zaczął zagospodarowywać pomieszczenia, starając się o wykwaterowanie z budynku wszystkich lokatorów. Wiosną 1969 roku w Domu Polskim znalazła się Pracownia Badań nad Współczesnością, administracja i dyrekcja, natomiast biblioteka, Pracownia Historyczna i Pracownia Wydawnictw Naukowych pozostały na ulicy Zwycięstwa. Wydawało się, że kwestią czasu jest przejście całego Domu Polskiego, zwłaszcza że Ośrodek, organizując w nim wystawy, sesje naukowe, spotkania odczytowe udowodniał, że jest w stanie dobrze wykorzystywać budynek. Budynek jednak, jak się wkrótce okazało, wymagał gruntownego remontu. Mimo stosownych uchwał władz wojewódzkich prace remontowe rozpoczęły się dopiero na przełomie maja i czerwca 1977 roku. Ośrodek otrzymał zastępcze pomieszczenia w baraku przy ul. Żeromskiego, zachowując w dalszym ciągu lokale przy ul. Zwycięstwa. Tymczasem ku zdumieniu pracowników i mieszkańców Olsztyna Dom Polski zamiast remontować, zaczęto wyburzać. Rozebrano go wnet całkowicie z zamiarem wybudowania nowego budynku. Przeciw takiemu postępowaniu energicznie zaprotestowało kierownictwo Ośrodka, rada naukowa, mieszkańcy Olsztyna, a także naukowcy z polskich ośrodków uniwersyteckich współpracujących z Ośrodkiem. Sprawa nabrała tak dużego rozgłosu, że interweniować postanowiły władze partyjne. Ostatecznie, wykorzystując pomoc ówczesnego I sekretarza KW PZPR Edmunda Wojnowskiego, byłego pracownika Ośrodka, zapadła decyzja o odbudowie Domu Polskiego. Prace budowlane nabierały tempa, bowiem chciano oddać Dom na 60. rocznicę plebiscytu na Warmii i Mazurach. W stanie surowym obiekt oddano w 1979 roku, a 27 października 1980 roku odbyła się uroczystość otwarcia Domu Polskiego. W uroczystości uczestniczyło wielu znakomych gości, przybyli też przedwojenni mieszkańcy domu: Juliusz Malewski, Maria Zientara-Malewska, Jan Lubomirski, Jan Boenigk, nauczyciele szkół polskich, wnuk Wojciecha Kętrzyńskiego. Uhonorowano budowlanców, pracowników Ośrodka, na tę okoliczność wybito specjalny medal, odbyła się także sesja naukowa. Dom Polski przeszedł nie na własność Ośrodka, lecz tylko w jego użytkowanie. Decyzja była podyktowana uniknięciem kosztów związanych z bieżącym utrzymaniem, a poza

tym sprawy własnościowe w socjalistycznym państwie nie były doceniane. Dopiero w wyniku przemian ustrojowych w Polsce, dokonujących się od 1989 roku, kwestie własności nabrały na znaczeniu. Dom Polski wraz z działką chciały przejąć władze miejskie Olsztyna. W ten sposób stałby się on budynkiem komunalnym. Staraniem dyrektora dr. Stanisława Achremczyka w 1990 roku Dom Polski przeszedł na własność Skarbu Państwa. Ośrodek pozostał w Domu Polskim, sprawował nad nim opiekę, ponosząc koszty utrzymania i odpierał zakusy wielu instytucji chcących wejść w posiadanie tego obiektu. Doszło do tego, że jako administrator odprowadzał czynsz do urzędu rejonowego za to, że wynajmował pomieszczenia. Była to sytuacja horrenalna, obciążająca jednostkę naukową. Dopiero wojewoda olsztyński Janusz Lorenz unormował sytuację prawną, przekazując Dom Polski Ośrodkowi w wieczyste użytkowanie, a w 1998 roku staraniem dyrektora Ośrodka Dom Polski stał się własnością Ośrodka Badań Naukowych. Okazało się jednak, że budynek wymaga pilnego remontu, postępowało zawilgocenie obiektu i jego zagrzybienie, w zagrożeniu znalazł się cenny księgozbiór. Należało więc podjąć starania o środki finansowe na remont Domu Polskiego. W latach 1998–2001 przeprowadzono gruntowną modernizację Domu. W trakcie prac okazało się, że w pośpiechu budowania zapomniano wykonać izolację pionową i poziomą budynku. Tym razem izolację położono, odremontowano elewację, dokonano wymiany okien, wyremontowano pomieszczenia biurowe, czytelnie biblioteczne, sale odczytowe. Później zdobyto środki na remont schodów, na podjazd dla niepełnosprawnych. Dzięki Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej magazyny biblioteczne wyposażono w regały kompaktowe. W takież same regały wyposażono magazyn zbiorów specjalnych, czytelnię główną oraz czytelnię czasopism. Zakres prac budowlanych był bardzo obszerny. Ośrodek dokłada starań, by Dom Polski był wizytówką miasta.

Niewątpliwie starannie utrzymany budynek świadczy o kondycji jego właściciela i nadaje prestiż instytucji. Jednak nie budynek świadczy o wartości, znaczeniu placówki naukowej. O niej zaświadcza kadra naukowa i biblioteczna, wydawnictwa, organizowane konferencje naukowe, odczyty. Wreszcie według współczesnych kryteriów kategoria naukowa. Dzięki temu, że Ośrodek, prowadząc badania nad przeszłością i współczesnością ziem Polski północno-wschodniej, wypracował swą specyfikę, przedkładał badania naukowe nad doraźną polityką, został dostrzeżony przez polskie gremia naukowe. Komitet Badań Naukowych, dokonując kategoryzacji wszystkich placówek naukowych w Polsce, przyznał Ośrodkowi drugą kategorię naukową. W wyniku ostatniej kategoryzacji zakończonej w 2005 roku Ośrodek Badań Naukowych, mała placówka naukowa, utrzymał II kategorię, a więc został zaliczony do najważniejszych humanistycznych jednostek naukowych w Polsce. Jest to zasługą pracowników, którzy pracowali i pracują w Ośrodku.

Ośrodek Badań Naukowych w swej historii nie miał zbyt wielu etatowych pracowników naukowych. Miał natomiast zdolność pozyskiwania licznych współpracowników i to jest siłą oddziaływania tej niewielkiej pod względem liczby pracowników placówki. W 1961 roku zatrudnił tylko jednego pracownika, organizatora Ośrodka i jego zespołów badawczych – mgr. Wojciecha Wrzesińskiego. Niebawem doszedł do niego mgr Władysław Ogrodziński, będący zarazem dyrektorem OBN, po nim mgr Janusz Jasiński, a później inni. W 1965 roku pracowało w Ośrodku osiem osób, w tym czterech pracowników naukowych. W 1975 roku zatrudnionych było już 24 pracowników, ale na etatach naukowych 10. W 1980 roku pracowników naukowych było już 16. W latach następnych liczba ta spadła w wyniku sporej fluktuacji kadr, zwłaszcza w Pracowni Badań nad Współczesnością. Po 1989 roku liczba pracowników naukowych utrzymywała się w granicach 10 osób. W 2005 roku zatrudnił Ośrodek 11 pracowników naukowych i siedmiu bibliotekarzy. Wszystkich zatrudnionych w 2005 roku było 27. Wśród pracowników byli historycy, demografowie, etnografowie, socjolodzy, ekonomiści, folklorysty, etnologowie. Obecnie dominują historycy. Ośrodek wsparł rozwój naukowy wielu olsztyńskich humanistów. Pierwszy doktor nauk historycznych Wojciech Wrzesiński opuścił Olsztyn w 1965 roku, przenosząc się na Uniwersytet Wrocławski, który dawał niewspółmiernie większe możliwości badań naukowych, publikacji, rozwoju kariery naukowej. Wrzesiński jednak nigdy nie zerwał kontaktów z Ośrodkiem Badań Naukowych. W wydawnictwie Ośrodka ukazały się jego ważne publikacje. Podobnie Janusz Jasiński, który przez kilka lat pracował w Ośrodku i był kierownikiem Pracowni Historycznej w latach 1966–1974, przeszedł w 1974 roku do pracy do Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, do toruńskiego Zakładu Historii Pomorza. Doktorat uzyskał na Uniwersytecie Warszawskim w 1964 roku, a promotorem jego pracy był profesor Stefan Kieniewicz. Janusz Jasiński nie zerwał kontaktów z Ośrodkiem, wręcz przeciwnie współpraca była bardzo ścisła. Jasiński opublikował w seriach Ośrodka rozprawę doktorską, habilitacyjną. Choć nie był pracownikiem Ośrodka, miał i ma w Ośrodku swój pokój i korzystał, i korzysta z infrastruktury Ośrodka. Tak pozostaje po dzień dzisiejszy. Wrzesiński i Jasiński otrzymali tytuły profesorskie. Z Ośrodkiem związała się na kilkanaście lat Anna Szyfer. Opuściła tę placówkę na początku lat osiemdziesiątych XX wieku, przenosząc się na Uniwersytet im. Adama Mickiewicza do Poznania. Te przejścia spowodowały, że na doktoraty, habilitacje i profesury pracowników Ośrodka należało poczekać dość długo. Doktoraty pojawiły się w latach siedemdziesiątych XX wieku zarówno z historii, jak i socjologii – Tadeusz Filipkowski, Jerzy Sikorski, Stanisław Achremczyk, Bohdan Łukasiewicz, Bożena Beba, Barbara Szczepkowska, Halina Murawska. W latach następnych przewody doktorskie zakończyli: Danuta Bogdan, Robert Traba, Grzegorz Jasiński, Grzegorz Białuński, Ryszard Tomkiewicz, a w roku 2005 Jerzy Kiełbik.

Na pierwszą habilitację pracownika Ośrodka należało poczekać do 1991 roku. W tym roku stopień doktora habilitowanego uzyskał Stanisław Achremczyk, a tuż po nim Bohdan Łukaszewicz. Kilka lat po nich doktorami habilitowanymi zostali Tadeusz Filipkowski, Bożena Domagała, Barbara Szczepkowska, Bohdan Kozięło-Poklewski. Już po roku 2000 habilitacje uzyskali Grzegorz Białuński i Grzegorz Jasiński. Pierwszy tytuł profesorski z pracowników zatrudnionych w Ośrodku otrzymał w 2000 roku Stanisław Achremczyk. Stopnie i tytuły naukowe były przeprowadzane w pozaolsztyńskich ośrodkach uniwersyteckich. Najwięcej ich przeprowadzono na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika, ale także na Uniwersytecie Wrocławskim, Warszawskim, Gdańskim i Łódzkim. Niełatwo było z Olsztyna uzyskać doktorat, habilitację i profesurę. Na stopnie i tytuły należało solidnie zapracować.

Ośrodek poprzez wydawnictwa, prowadzenie „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”, a w ostatnich latach także poprzez granty naukowe wniósł ważny wkład w rozwój humanistyki olsztyńskiej. W Ośrodku swe rozprawy doktorskie, habilitacyjne wydawali m.in. Andrzej Staniszewski, Norbert Kasperek, ks. Alojzy Szorc, ks. Andrzej Kopiczko, Zenona Rondomańska, Andrzej Hopfer, Jerzy Suchta, Janusz Małek (z Torunia), Marian Pawlak (z Torunia), ks. Michał Tunkiewicz, Barbara Krysztopa-Czupryńska, Stanisław Łaniec, Danuta Łaniec, Maria Ankudowicz-Bieńkowska, Sławomir Augusiewicz, Witold Gieszczyński, Mirosław Hoffman, Jan Ptak (z Lublina), Tomasz Strzeżek, Marek Jabłonowski, Zoja Jaroszewicz-Pierśławcew, Robert Traba, Alicja Kicowska, Maria Mydlak, Jan Wróblewski, Jan Boehm. Nie sposób wymienić wszystkich autorów, którzy dziś już tytułują się profesorami.

To, że Ośrodek nie ograniczał się tylko do wydawania prac swoich pracowników, ale finansował, dofinansowywał książki tematycznie związane z regionem, jest zasługą dyrektorów Ośrodka i rady naukowej. Ośrodkiem w ciągu prawie półwiecza istnienia kierowało czterech dyrektorów. Pierwszym dyrektorem, organizatorem placówki, ustanawiającym jej profil działania, badań naukowych, wydawnictw był do marca 1970 roku Władysław Ogrodziński. Władysław Ogrodziński przybył do Olsztyna na stałe z Krakowa w 1956 roku. Przedwojenny bibliotekarz Polskiej Akademii Umiejętności, w czasie wojny więzień obozu koncentracyjnego Auschwitz. Studia historyczne ukończył po wojnie na Uniwersytecie Jagiellońskim, był pracownikiem naukowym PAU i PAN w Krakowie, wiceprezesem Towarzystwa Przyjaciół Warmii i Mazur w tym mieście. Jeszcze w krakowskim okresie życia dał się poznać jako znakomity publicysta, autor książeczki *Gietrzwałd* oraz reportaży wydanych w Poznaniu w 1947 roku, noszących tytuł *Ziemia odnalezionych przeznaczeń*. W 1956 roku podjął pracę w Stacji Naukowej PTH. W latach 1957–1960 kierował Wydziałem Kultury Prezydium WRN w Olsztynie. Był współzałożycielem i dyrektorem programowym SSK Pojezierze. Ośrodkiem Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego kierował w latach 1963–1970. Natomiast w latach 1970–1983 był dyrektorem Muzeum Warmii i Mazur. Jest

autorem wielu prac dotyczących historii i folkloru Warmii i Mazur, reportaży oraz powieści, współautor 40. tomu *Dzieł wszystkich* Oskara Kolberga pt. *Mazury Pruskie*, pracy zbiorowej *Z dziejów Warmii i Mazur*, antologii *Bursztynowym szlakiem. Warmia i Mazury w prozie i poezji*. Opracował i wydał *Pieśni ludu znad górnej Drwęcy* zebrane przez Gustawa Gizewiusza. Ogrodziński to także wiceprezes Towarzystwa Naukowego im. Wojciecha Kętrzyńskiego, przez piętnaście lat kierował biurem tegoż Towarzystwa, a w zasadzie można powiedzieć pracami całego Towarzystwa. Jest niestrudzenie aktywnym pasjonatem nauki, regionu, organizatorem wielu przedsięwzięć.

Po przejściu Władysława Ogrodzińskiego, w przededniu wielkiej rocznicy 500-lecia urodzin Mikołaja Kopernika, na stanowisko dyrektora Muzeum Warmii i Mazur dyrektorem Ośrodka został Jerzy Sikorski, wilnianin z urodzenia, mieszkający od 1945 roku na Warmii i Mazurach. Studia historyczne ukończył w 1960 roku na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika, pracę naukową w Ośrodku podjął w 1963 roku. Przyszedł do Ośrodka z Lidzbarka Warmińskiego, gdzie przez dwa lata kierował Muzeum Warmińskim. Doktoryzował się, będąc dyrektorem Ośrodka w 1974 roku na Wydziale Humanistycznym UMK na podstawie pracy *Monarchia polska a Warmia u schyłku XV wieku*, napisanej pod kierunkiem profesora Karola Górskiego. Przyszło mu jako dyrektorowi nadzorować odbudowę Domu Polskiego i on zagospodarował obiekt na potrzeby Ośrodka. Sikorski to znawca życia i działalności Mikołaja Kopernika, któremu poświęcił wiele rozpraw naukowych i popularnonaukowych. Rozgłos przyniosła mu książka *Prywatne życie Mikołaja Kopernika*, wydana w Olsztynie w 1973 roku. Jerzy Sikorski był dyrektorem Ośrodka do października 1983 roku, kiedy to poszedł w ślady Władysława Ogrodzińskiego, obejmując po nim stanowisko dyrektora Muzeum Warmii i Mazur. Nie zerwał kontaktów z Ośrodkiem.

W połowie listopada 1983 roku obowiązki dyrektora OBN objął doc. dr Edmund Wojnowski, który w latach 1964–1968 kierował Pracownią do Badań nad Współczesnością OBN. Wojnowski urodził się na Kaszubach, po roku 1945 znalazł się w Braniewie. Studia historyczne ukończył w 1957 roku w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Gdańsku. Doktoryzował się w 1967 roku w Instytucie Historii PAN w Warszawie. Jego praca doktorska, napisana pod kierunkiem profesora Ryszki, *Warmia i Mazury w latach 1945–1947. Kształtowanie się stosunków politycznych* opublikowana w 1968 roku, została nagrodzona przez tygodnik „Polityka”. Po obronie pracy doktorskiej Wojnowski związał się z Wyższą Szkołą Rolniczą w Olsztynie, gdzie był kierownikiem Międzywydziałowego Studium Podstaw Nauk Politycznych, dyrektorem Instytutu Nauk Społeczno-Politycznych. W 1972 roku przeszedł do pracy politycznej w Komitecie Wojewódzkim PZPR, gdzie doszedł do funkcji I sekretarza KW PZPR. On to przyczynił się do odbudowy Domu Polskiego. Ośrodkiem kierował do maja 1990 roku. Współpracuje z Ośrodkiem

i Towarzystwem Naukowym do dziś. Zajmuje się problematyką współczesnego Kaliningradu, współredagując biuletyn „Obwód Kaliningradzki”.

W maju 1990 roku stanowisko dyrektora Ośrodka powierzono Stanisławowi Achremczykowi. Pochodzi z Grodzieńszczyzny, studia historyczne ukończył w 1974 roku na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika. Tamże na Wydziale Humanistycznym doktoryzował się w 1979 roku. Pracę doktorską *Reprezentacja stanowa Prus Królewskich w latach 1696–1772*, wydaną w 1991 roku, napisał pod kierunkiem profesora Jacka Staszewskiego. Pracę w Ośrodku podjął w październiku 1978 roku. Habilitował się na tym samym wydziale tego samego uniwersytetu w 1991 roku. Tytuł profesorski otrzymał w 2000 roku. Będąc dyrektorem Ośrodka podjął pracę w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Olsztynie. W 1999 roku został zbiegiem okoliczności wybrany prorektorem do spraw studenckich Wyższej Szkoły Pedagogicznej, a w konsekwencji prorektorem utworzonego w tym czasie Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Stanowisko prorektora pełnił przez dwie kadencje do września 2006 roku. Jest autorem publikacji książkowych poświęconych życiu sejmikowemu i politycznemu Prus Królewskich w XVII i XVIII wieku, autorem książek *Warmia, Ignacy Krasicki – nie tylko poeta*, popularnej syntezy *Historia Warmii i Mazur* oraz dziejów Olsztyna, Iławy, Ornety. Wspólnie z Władysławem Ogrodzińskim jest redaktorem dwóch tomów dziejów Olsztyna, syntezy *Olsztyn 1353–2003* oraz *Olsztyn 1945–2005. Kultura i nauka*.

Zmieniali się także przewodniczący Rady Naukowej OBN. Po profesorze Józefie Burszcie, gdy Ośrodek był stowarzyszeniem, funkcję tę pełnili Wojciech Wrzesiński i Stanisław Kawula. Z chwilą gdy OBN stał się jednostką badawczo-rozwojową, pracami Rady Naukowej kieruje profesor Wojciech Wrzesiński. Natomiast prezesami powstałego w 1990 roku Towarzystwa Naukowego im. Wojciecha Kętrzyńskiego byli profesorowie Andrzej Hopfer, Jerzy Suchta, a od 2005 roku jest profesor Krystyna Stasiewicz.

Nieliczny zespół pracowników naukowych przy wsparciu współpracowników z różnych ośrodków krajowych podejmował i podejmuje ambitne przedsięwzięcia. W pierwszych latach działalności Ośrodka dominującą problematyką badawczą były współczesne zagadnienia ekonomiczne, demograficzne, gospodarcze, a także kultura ludowa, etnografia i zagadnienia socjologiczne. Podsumowaniem tych badań były trzy obszerne publikacje książkowe. Wydana w 1974 i 1978 roku dwutomowa rozprawa, tom pierwszy *Województwo olsztyńskie. Monografia ekonomiczno-społeczna 1945–1969*, tom drugi pod takim samym tytułem, ale za lata 1980–1974. Redaktorem pierwszego tomu był J. Listkiewicz, a drugiego Jerzy Suchta. Józef Burszta był redaktorem naukowym pracy zbiorowej *Kultura ludowa Mazurów i Warmiaków* opublikowanej przez Wydawnictwo Ossolineum w 1976 roku. Kwestia ludności polskiej w Prusach Wschodnich i polityka germanizacyjna tejże ludności należały do priorytetowych zadań badawczych Ośrodka. Z tego

powodu niektóre środowiska niemieckie zarzucały Ośrodkowi jednostronność widzenia dziejów Warmii i Mazur tylko przez pryzmat losów ludności polskiej. Zarzucały też, że placówka naukowa służy bardziej polityce niż nauce. W związku z powyższymi zarzutami trzeba odpowiedzieć na pytanie, czy wobec zaniedbań historiografii polskiej, a także niemieckiej w czasach zmiany przynależności państwowej Prus Wschodnich nauka polska mogła pominąć kwestie polskiego osadnictwa, kultury, polityki polskiej, a także powiązań gospodarczych ziem pruskich z ziemiami polskimi. Uważam, że nie. W nauce chodzi o rzetelność badań i przedstawiania procesu dziejowego. Braku rzetelności badawczej czy warsztatowej publikacjom Ośrodka nie można zarzucić. Ośrodek wydał rozprawę Wojciecha Wrzesińskiego *Prusy Wschodnie w polskiej myśli politycznej*, Janusza Jasińskiego *Świadomość narodowa na Warmii*. Jasiński zebrał i wydał zbiór wierszy Andrzeja Samulowskiego, Michała Kajki, a Wrzesiński wraz z Andrzejem Wakarem opublikowali monografię „*Gazeta Olsztyńska*” 1886–1939. Cenne jest wydawnictwo źródłowe *Plebiscyty na Warmii, Mazurach i Powiślu*, przygotowane przez Wrzesińskiego i Piotra Staweckiego. Tadeusz Filipkowski zajmował się dziejami szkolnictwa polskiego w Prusach Wschodnich. W zainteresowaniach Ośrodka znalazł się ruch hitlerowski, los robotników przymusowych i jeńców wojennych w Prusach Wschodnich w czasie II wojny światowej. Nie pominięto kwestii obozów koncentracyjnych. W ostatnich latach pojawiły się opracowania dotyczące działań wojennych i powojennego położenia ludności niemieckiej, polskiej ludności rodzimej, ludności napływowej, w tym ludności z Kresów wschodnich. Niedawno wydane zostały wspomnienia Rosjan osiedlających się w Obwodzie Kaliningradzkim. Po 1989 roku, gdy przestały działać obostrzenia cenzorskie, pojawiły się interesujące książki dotyczące najnowszych dziejów Warmii i Mazur. Warto tu zwrócić uwagę na pracę Bohdana Łukaszewicza *PSL na Warmii i Mazurach 1945–1947*, Ryszarda Tomkiewicza o *Olsztyńskiej Delegaturze Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym 1945–1954*. Ks. Andrzej Lesiński opublikował rozprawę o służbie wojskowej kleryków w PRL, ks. Andrzej Kopiczko wydał książkę *Kościół Warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej*, Bożena Domagała napisała i opublikowała rozprawę o mniejszości niemieckiej na Warmii i Mazurach, Jerzy Czołgoszewski w wydawnictwie Ośrodka opublikował obszerną książkę o więziennictwie na Warmii i Mazurach czasu stalinowskiego. Wydana została książka Zenona Żłakowskiego o olsztyńskiej „Solidarności” lat 1980–1981. Pojawiły się źródłowe wydawnictwa opracowane przez Tadeusza Baryłę o pierwszych latach powojennych na Warmii i Mazurach. Stanisław Piechocki opublikował popularną wprawdzie, ale ważną pracę *Olsztyn. Styczeń 1945. Portret miasta*. Wreszcie Ośrodek wydał dwa tomy dziejów Olsztyna. Na jubileusz 650-lecia miasta ukazał się tom pierwszy *Olsztyn 1353–2003* pod redakcją Stanisława Achremczyka i Władysława Ogro-

dzińskiego. Tom drugi dotyczył już ważnych powojennych dziejów miasta. Praca *Olsztyn 1945–2005. Kultura i nauka* ukazuje przeobrażanie się małego prowincjonalnego miasta w silny, od 1999 roku uniwersytecki, ośrodek nauki i kultury. Dzięki współpracy z samorządami oprócz dwutomowej historii Olsztyna ukazały się dzieje Braniewa, Iławy, gminy Dywity.

Godne odnotowania są publikacje dotyczące dziejów ustroju Warmii i Prus Królewskich. W 1991 roku ukazała się fundamentalna praca do dziejów Warmii autorstwa ks. Alojzego Szorca *Dominium warmińskie 1243–1772*. W Ośrodku ukazały się rozprawy dotyczące organizacji i funkcjonowania sejmików Prus Królewskich, sejmiku warmińskiego, ustroju Prus Książęcych. Nie pominięto dziejów uniwersytetu w Królewcu. O nich pisał Andrzej Skrobaccki, Danuta Bogdan, a popularną syntezę Albetyny wydał Jerzy Serczyk. W 1994 roku rocznica tegoż uniwersytetu stała się powodem do zorganizowania sesji naukowej i wydawnictwa *Królewiec a Polska*. Równoważąc historyczne badania Warmii nad Mazurami, ostatnio pojawiły się książki Grzegorza Białuńskiego o osadnictwie na Mazurach w XVI–XVIII wieku, a Grzegorza Jasińskiego o problemach społeczności mazurskiej w XIX stuleciu.

Poważne osiągnięcia odnotowała biografistyka. Do nich zaliczyć należy publikacje powstałe w związku z 500-leciem urodzin Mikołaja Kopernika. Badania nad Kopernikiem doprowadziły do wydania obszernej pracy *Kopernik na Warmii* oraz pracy źródłowej *Lokacje łanów opuszczonych*. W Olsztynie ukazały się słowniki biograficzne autorstwa Tadeusza Orackiego, ks. Andrzeja Kopiczki. Zwłaszcza te pierwsze zdobyły sobie prawo obywatelstwa w nauce polskiej, bowiem obejmują okres od XV do 1945 roku. Ośrodek wsparł, a obecnie kontynuuje serię wydawniczą Wydawnictwa Pojezierze, poświęconą życiu i działalności znakomych osób działających na naszych ziemiach. Ukazała się biografia Marii Zientary Malewskiej, Stanisława Srokowskiego, Stefana Sadorskiego – fundatora Świętej Lipki, Feliksa Nowowiejskiego, Jana Lubomirskiego, Michała Kajki, nauczycieli szkół polskich w Prusach Wschodnich w okresie międzywojennym. Ks. Jan Rosłań opublikował biografię Ernsta Wiecherta, a Erwin Kruk dokonał przekładu jego wierszy. Tadeusz Namowicz przypomniał twórczość Jahanna Gottfrieda Herdera, Jadwiga Rudnicka mało znane artykuły Ignacego Krasickiego drukowane na łamach „Monitora”.

Oslabły tak silne u początku działalności Ośrodka badania nad kulturą ludową, ale wciąż leżą one w zainteresowaniach OBN. Może świadczyć o tym wydanie *Pieśni ludu polskiego znad górnej Drwęcy* w opracowaniu Władysława Ogrodzińskiego, a zebrane przez Gustawa Gizewiusza. Uchwycenie procesu zaniku tradycyjnej kultury ludowej, powstawania nowego modelu życia mieszkańców naszych ziem było przedmiotem badań, licznych sesji naukowych oraz publikacji. Na uwagę zasługują badania nad społecznościami małych miast, przemianami

zachodzącymi na wsi, przeobrażeniami migracyjnymi. Ostatnio z sukcesem podjęto badania nad losem ludności niemieckiej, ukraińskiej i polskich Kresów wschodnich na Warmii i Mazurach. Dostrzegając zróżnicowanie narodowościowe i wyznaniowe ziem pruskich, prowadzi się badania nad dziedzictwem kulturowym Warmii i Mazur, nad życiem codziennym. W zainteresowaniach Ośrodka leży problematyka ziem nadbałtyckich.

Ośrodek był i jest organizatorem wielu ważnych sesji naukowych, odczytów, dyskusji, spotkań autorskich. Z wielu warto przypomnieć te ostatnie sesje naukowe. Z okazji 750-lecia diecezji warmińskiej odbyła się duża, międzynarodowa konferencja naukowa w 1993 roku, także została zorganizowana w 200. rocznicę śmierci biskupa Ignacego Krasickiego oraz w 500. rocznicę urodzin biskupa Stanisława Hozjusza. Sesją także podsumowano działalność biskupa Marcina Kromera. Do ważnych cyklicznych konferencji zaliczyć należy dwie – „Między barokiem a oświeceniem”, organizowana wspólnie z Instytutem Historii i Archiwistyki UMK, siódma konferencja z tego cyklu odbyła się w czerwcu 2006 roku w Mragowie. Referaty ze wszystkich konferencji ukazały się w sześciu tomach zatytułowanych *Między barokiem a oświeceniem*. Wspólnie z Muzeum Ludowym w Olsztynku organizowane są sesje „Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich”. Takich konferencji odbyło się dziesięć i one też doczekały się seryjnego wydawnictwa. W 2006 roku zainicjowana została kolejna cykliczna konferencja pod hasłem „Pogranicza”. Pierwsza odbyła się w Piszcu przy współudziale Muzeum Ziemi Pińskiej. Konferencje nie tylko dotyczyły historii, ale też współczesności. W Ośrodku padło pytanie: Co dalej z Państwowymi Gospodarstwami Rolnymi i co dalej po byłych PGRach? Podjęty został bardzo ważny problem społeczny i gospodarczy. Odbywają się spotkania poświęcone stosunkom Polski z Obwodem Kaliningradzkim i to wspólnie z naukowcami rosyjskimi, litewskimi i niemieckimi. Spotkania odczytowe odbywają się co dwa tygodnie w cyklu *Olsztyńskie Spotkania Naukowe*. Niezależnie od nich organizowane są inne spotkania z profesorami polskich ośrodków uniwersyteckich.

Ośrodek odgrywa ważną środowiskową rolę jako wydawca. Dzięki posiadaniu własnej poligrafii mógł w latach dziewięćdziesiątych wydawać liczne pozycje naukowe, korzystając hojnie ze wsparcia Komitetu Badań Naukowych. Pozycje książkowe są wydawane w ramach serii wydawniczych: *Rozprawy i Materiały*, *Biblioteka Olsztyńska*, *Monografie Miast i Gmin*. W serii *Rozprawy i Materiały* ukazało się prawie 200 pozycji książkowych, w serii *Biblioteka Olsztyńska* ponad 60 pozycji, kilkadziesiąt poza tymi seriami wydawniczymi. Dorobek wydawniczy zatem jest ogromny. Staraniem Ośrodka ukazały się pierwsze polskie syntezy dziejów naszych ziem, w 1985 roku *Warmia i Mazury. Zarys dziejów* pod redakcją Bohdana Łukaszewicza, a w 1994 i 1997 roku popularnonaukowa *Historia Warmii i Mazur* autorstwa Stanisława Achremczyka. W ostatnich latach wydawano rocz-

nie po kilkanaście tytułów książkowych o objętości około 350 arkuszy wydawniczych. Ośrodek jest także współwydawcą kwartalnika historycznego, który w 1997 roku będzie obchodził 50-lecie – „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”. „Komunikaty” uzyskały wysoką ocenę Komitetu Badań Naukowych i zostały zakwalifikowane do najważniejszych polskich czasopism humanistycznych. Pismo jest otwarte dla wszystkich autorów zajmujących się problematyką przeszłości ziem Polski północno-wschodniej. Wspólnie z Towarzystwem Naukowym im. Wojciecha Kętrzyńskiego wydawany jest biuletyn „Obwód Kaliningradzki”, który jest comiesięcznym przeglądem wydarzeń zachodzących w obwodzie. W roku 2006 ukaże się czasopismo poświęcone pradziejom „Pruthenia”.

Ważną środowiskową rolę spełnia biblioteka naukowa OBN. Początki biblioteki sięgają roku 1945, gdy organizowała się biblioteka Instytutu Mazurskiego. Do istotnych zadań Instytutu zaliczono zorganizowanie warsztatu badawczego dla humanistów, a więc biblioteki. W siedzibie Instytutu mieszczącego się przy ulicy Kętrzyńskiego jeden pokój przeznaczono na zbiory biblioteczne. Organizacją biblioteki, gromadzeniem księgozbioru zajęła się Emilia Sukertowa-Biedrawina. Otrzymała ona zgodę kierownika Wydziału Książek w Ministerstwie Oświaty na indywidualne zbieranie książek z obszaru południowych Prus Wschodnich. Sukertowa-Biedrawina podjęła więc akcję zabezpieczania zbiorów polonimieckich, archiwaliów i przewożenia ich do Olsztyna. Jesienią 1945 roku zabezpieczyła bogaty księgozbiór olsztyńskiego adwokata Suckowa. Udało się częściowo ochronić przed grabieżą księgozbiór znaleziony w Morażu. W gimnazjum w Bartoszycach odnalazła zbiór 540 książek, w tym niemiecko-polski słownik nazw botanicznych *Supplementum Florae Prussicae* Andrzeja Helwina. Poszukując książek, sukces odnotowała w Szczytnie, Kętrzynie. Księgozbiór biblioteczny systematycznie powiększał się. Gdy w 1953 roku biblioteka została objęta patronatem Stacji Naukowej PTH, zbiory liczyły 9,5 tysiąca woluminów. Pierwszy bibliotekarz został zatrudniony dopiero w 1954 roku, a był nim Janusz Jasiński.

Księgozbiór zgromadzony przez Biedrawinę, a przekazany w 1963 roku w depozyt powstałemu Ośrodkowi Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, stał się załącznikiem biblioteki tegoż Ośrodka. Księgozbiór liczył wówczas około 10 tysięcy woluminów wydawnictw zwartych, prawie 2 tysiące starych druków, a także czasopisma, zbiory kartograficzne, rękopisy. Ośrodek ten systematycznie powiększał księgozbiór. Pozyskał 342 woluminy ze zbiorów Karola Estreichera, nabył spuściznę po Alojzym Śliwie, Gustawie Leydingu. Biblioteki uniwersyteckie wzbogaciły księgozbiór dubletami i darami. Do Ośrodka trafiły też akta olsztyńskiej „Solidarności” z lat 1981–1989, cenne druki plebiscytowe. W 2004 roku zbiory obejmowały 55 218 woluminów wydawnictw zwartych, 21 144 woluminy czasopism, 1045 jednostek zbiorów specjalnych. W zbiorach znajdują się czasopisma wschodniopruskie niemieckie i polskie – „Gazeta Olsztyńska”, „Gazeta Ludowa”, „Ga-

zeta Mazurska”, „Mazur”, „Koenigsberger Hartungsche Zeitung”, „Koenigsberger Allgemeine Zeitung”, „Allensteiner Zeitung”, „Allensteiner Volksblatt”. Czytelnik znajdzie w bibliotece najważniejsze czasopisma naukowe polskie, niemieckie, zbiór prasy rosyjskiej ukazującej się w Kaliningradzie. W 1978 roku ze względu na unikalny charakter zbiorów dotyczących regionu Biblioteka została włączona do Narodowego Zasobu Bibliotecznego. W 1972 roku Ośrodek wzbogacił się o pracownię mikrofilmową prowadzoną przez Piotra Grabowskiego.

Pierwotnie Biblioteka zajmowała lokal przy ulicy Zwycięstwa 32 (dziś Piłsudskiego) – trzy pomieszczenia o łącznej powierzchni 166 m² (czytelnia, magazyn, pracownia). Później powiększyła się o dalsze dwa pokoje. Brakowało jednak miejsca w magazynie książek, czytelnicy, wypożyczalni. Z chwilą przeniesienia się Ośrodka do Domu Polskiego warunki lokalowe zdecydowanie się polepszyły. W Domu Polskim znajdują się trzy czytelnie – ogólna i czasopism oraz zbiorów specjalnych, pracownia mikrofilmowa posiada osobne pomieszczenia i nowoczesną aparaturę. Magazyny biblieczne wraz z archiwum zakładowym znajdują się w przyziemiu. W latach 2000–2001 zostały one gruntownie wyremontowane, wyposażone w regały kompaktowe, księgozbiór w całości odgrzybiony. Zaistniały dobre warunki do pracy i dla czytelników. Biblioteką przez długie lata kierowała Stanisława Badowska, a po przejściu jej na emeryturę kierownikiem został mgr Jerzy Minakowski.

Olsztyn zatem posiada regionalny o humanistycznym profilu ośrodek naukowy, placówkę, która wrosła w krajobraz nauki polskiej na stałe.